

Kitap Tanıtımlar:

Kitap, matbaa, kitap tarihi, dergi, dergi tarihi, İtalya'da Şark âlemi için basılan eserler üzerine araştırmalar:

1 - Luigi Balsamo, Pierangelo Bellettini, Alessandro Olschki, *Cento anni di Bibliofilia. Atti del Convegno Internazionale. Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze 22-24 aprile 1999*, Firenze 2001, VI-424 Sayfa.

2 - Luigi Balsamo-Pierangelo Bellettini, *Anatomie Bibliologiche. Saggi di storia del libro per il centenario de "La Bibliofilia"*, Firenze 2000, *La Bibliofilia* dergisinde neşredilen hacimli makalelerin bir ayrışım halinde basılmasıdır, s. 101-632 arası.

3 - Fondazione Giorgio Cini-Biblioteca Nazionale Marciana, *Le civiltà del Libro e la stampa a Venezia. Testi sacri ebraici, cristiani, islamici dal Quattrocento al Settecento*, 175 sayfa, bir sergi kataloğu olmakla beraber araştırmalar da ihtiva eder.

4 - Giorgio Vercellin, *Venezia e l'origine della stampa in caratteri arabi*, 2001 Venezia, 126 sayfa.

Hümanizma ve Rönesans hareketlerinin kültür, mimarî, sanat, müzik ve akademi çalışmalarının merkezi sayılan Floransa şehri, bu geleneği başarıyla devam ettiren hatta teknolojinin başdöndürücü gelişmesinin XX. yüzyılda kendisini hissettirmesine rağmen, geleneklerden vazgeçmeyip, asrileştiren bir yuvadır. Bu başarısı büyük ölçüde coğrafi yapısından ileri gelir ve bu yapıyı benzersiz bir insan potansiyeli tamamlar. Bu beceriye bir de matbaayı ilâve etmemiz kaçınılmazdır. Fakat evvelâ bazı konulara temas etmekte fayda vardır.

Matbaa Almanya'da keşfedildikten¹ kısa bir zaman sonra, Venedik şehrinde yetişen yatırımcılar sahip çıktılar ve sonra da komşu mahallere de öğrettiler, bu arada Floransa² şehri de bu yenilikten istifade etmesini bildi. Yeni keşfin getirdiği özellikler: eğitim, kültür, sanat alanlarında kitabın tesiri artarken, bir de ekonomik hareket kendisini gösterdi. Bunun tahlili değişik kereler araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Avrupa kıtasının sayılı kültür ve ilim merkezleri bu becerileri sayesinde iftihar ederler. İtalya yarımadasında oluşan bu 'kitap' yeniliği her şehir için kaynak teşkil eder. Fakat hepsinin üstünde Floransa şehri ile onun içinde yetişmiş Leo S. Olschki adlı yayınevi değişik bir yer işgal eder. 100. kuruluş senesini³ başarı ile kutlayıp bir de

¹ Matbaanın keşfi ve bunun Avrupa kıtasında benimsenmesi konusu her zaman dikkatle incelenmiş ve çok sayıda eser kaleme alınmıştır: Orhan Öcal, *Kitabın evrimi*, Ankara 1971; Svend Dahl, *Antikçağdan günümüze her yönüyle kitabın tarihi*, Ankara 1999.

² Floransa şehri küçük bir şehir devleti olmasına rağmen, özellikle XV. asırdan sonra kurduğu yeni sistem sonucu, malî durumu yükselmiş, bir kültür ve ilim merkezi olup, Rönesans hareketinin en parlak örneklerinin yaratıldığı şehir sayılmıştır.

³ Bu kitabevi, 100. kuruluş yılı vesilesiyle büyük bir çapta neşriyat ve kalıcı eser yaratma girişiminde bulundu: Cristina Tagliaferri, *Olschki un secolo di editoria 1886-1986* c. 1. *La libreria antiquaria editrice Leo S. Olschki (1886-1945)*, Firenze 1986, 435 sayfa; Stefano De Rosa, *La casa editrice Leo S. Olschki (1946-1986)*, aynı yer ve sene, 184. *Un secolo per il Libro*, Firenze 1987, 119 sayfa. Bu devasa eserler üzerine yazdığım tanıtma makalesi: M.H. Şakiroğlu, "100 yıllık muhteşem faaliyetinin iki önemli eseri, Floransa'daki Leo S. Olschki yayınevi ve 100. yıl kutlamaları", *Erdem* c. V/13, s. 239-247.

devasa eserler yaratıktan sonra şimdi de kitap tarihi üzerinde seçkin bir müstakil dergi için 100. sene kutlaması yapılmış ve ortaya kalıcı eserler çıkmıştır. Bunu takip eden zamanlarda bir kültür merkezi olan Venedik şehrinde de kitap ve özellikle de Arap harflerinin kullanıldığı kitapların tarihi üzerine çok kıymetli eserler ilim âlemine sunuldu. Venedikliler İslâm âlemine de kitap ihracatı yapmak için matbaacıların yetişmesini sağladıkları sırada, Floransa şehri de bu gelişmeden nasibini aldı; Stamperia Orientale (Doğu Matbaası) kuruldu ve bir takım kitapların basımından sonra iflas etti ise de Roma şehrine taşındı ve burada gelişen şark için kitap basma girişiminden maddi çıkarlar sağladı ve yeni iş alanları açması yanında, ilmi çalışmaların ilerlemesine sebep oldu ve muhtelif Avrupa ülkelerinde de bu girişimlerini geliştirdiler. Şimdi elimizdeki kitapların özelliklerinin birleştirici ve ihtisas kısımlarına kısaca bir göz atmak faydalı olur.

İlk iki sırada zikrettiğim kitaplar, Leo S. Olschki kitabevi tarafından neşredilen "La Bibliofilia" dergisi esas alınarak, kaleme alınmış araştırmalardır. Süreli yayının 100. yılı ve bu arada kitabevinin 113. yılı vesilesi ile hazırlanan toplantı için sergi ve kataloglar⁴ birer kalıcı eser sayılırken, neşredilen makaleler de bu çabaların muhtelif safhalarını araştırır: *Anatomie bibliologique* ana başlığı taşıyan liste içindeki kitap⁵, yeni bir terimin ve daha başka kavramların kazandırılmasını sağlarken, kitap kültürünün bir asır süre ile gelişmesinin sonuçları verilmiştir ve bunları sıralayınca: Melissa Conway, "Artists on the edge: collaboration, accomodation in a typical fifteenth-century Flemish Book of Hours" s. 111-124, Kostantinos Sp. Staikos, "Filobilia. The contribution made by philobibly to the editing and preparation of editions principles during the Renaissance" s. 125-134, Brian Richardson, "The debates on printing in Renaissance Italy" s. 135-156, Paul Needham, "Venetian printers and publishers in the fifteenth century" s. 157-200, Franca Petrucci Nardelli, "L'immagine del libro. Un metodo e tre esempi" s. 331-356, Paul F. Gehl, "Day-by-day on credit. Binders and book sellers in Cinquecento Florence" s. 391-410, Pierangelo Bellettini, "Le piu antiche gazzette a stampa di Milano (1640) e di Bologna (1640)" s. 465-494, Lotte Helling, "The European printed heritage c. 1450-1830: a new approach" s. 597-606. Bir tek başlıklarını verdiğimiz bu seçme makalelerden sonra iki ayrı dizin ile eser sona erdirilmiştir. *Bibliofilia* dergisinin özelliğine ayrılan cilt içinde geliştirilen makaleler ise: Conor Fahy, "La Bibliofilia e gli studi bibliogici in Italia" s. 13-26, Piero Scapecchi, "La Bibliofilia e lo studio degli incunabuli in Italia" s. 27-36, Franca Petrucci Nardelli, "La Bibliofilia e la storia della legatura" s. 71-82, Dennis E. Rhodes, "La Bibliofilia, 1954-1999: ricordi autobiografici" s. 105-116, Pierangelo Bellettini, "Carlo Frati (1683-1930) e La Bibliofilia" s. 117-176, Roberto Bruni, "Due riviste o confronto: La Bibliofilia e The Library" s. 195-208, Konstantinos Sp. Staikos, "The Printing shop of Nikolaos Vlastos and Zachario Kallierges. 500 years from the establishment of the first Greek printing press" s. 277-298, Maria Luisa Lopez-Vidriero, "Los estudios de historia del libro en Espana durante el siglo XX" s. 375-388, Luigi Balsamo, "Pastfazione" s. 395-400 ve bu son makaleden sonra iki tane dizin, kitabı tamamlamaktadır. Kitap ve kültür tarihi için araştırmaların birbiri ardına belirtilmesi kalıcı ve etkinlik yaratacaktır. Bir de doğu matbaası üzerine araştırma bulunmasını beklerdik. *Bibliofilia* dergisi, Venedik'te keşfedilip sonra ilim âlemine tanıtılan araştırmayı içerir (bk. n. 8).

⁴ Bibliofilia kelimesi kitap sevgisi ve özellikle nâdir esere duyulan yakınlık demektir. Kurucu Leo S. Olschki bir nâdir kitap koleksiyoncusu, katalog hazırlayıcısı ve satıcısı olduğu için böyle bir başlık kullandı.

⁵ Bibliologica terimi, kitap tarihi ve araştırma usullerini öğrenmeyi ifade eder, Yayınevi geleceğini böyle devam ettiriyor.

Venedik şehrinde geliştirilen "Kitap ve basım medeniyetinin"⁶ gelişmesini inceleyen makaleler şunlardır: Marino Zorzi, "Il libro religioso nella storia della stampa veneziana" s. 17-28, Giuliano Tamani, "Edizioni ebraiche veneziane dei secoli XVI-XVIII" s. 29-36, Giorgio Vercellin, "Venezia e le origini della stampa in caratteri arabi" s.53-64, Matthias Kappler, "La stampa carmanlidica" s. 65-76, P. Vahan Ohanian Mechitarista, "La Bibbia armena dell'Abate Mechitar" s. 95-104, Stefano Trovato, "Una comunità cristiana ortodossa di lingua turca: i *karamanlides*" s.105-111, bu satırlardan sonra 113 tane seçkin eserin tanıtma resmi ve tavsifinin bulunduğu sayfalar ve bir kitabiyat ile eser tamamlanmıştır. Bu son konu ettiğim kitap içinde dikkatimizi çekenler sırası ile: G. Vercellin'in "arap harfi kullanan basımevleri" ile Karamanlıca (Yunan harfleri ile Türkçe yazan cemaat mensuplarının dili) üzerine yapılmış iki araştırmadır. Venedik şehrinde faaliyet gösteren, Yunan harfi kullanan matbaacılar, yapılan siparişler üzerine, Karamanlıca kitaplar basıp üzerlerine düşeni yerine getirdiler. Araştırmacılar ilgilendikleri konunun tarihi safhalarını inceleyip sonuca gitmeyi ve belirli çalışmaların sonuçlarını aktarmayı başarmışlardır. Ermeni katolik tarikatı mensubu V. Ohanyan ise tarikatının kurucusu Sivas'lı Mekhitar'ın kitap basımı çalışmaları üzerinde durmaktadır ve serginin esas amacı olan Venedik şehrinde basılı dini metinler konusunda, Ermeni dili için tabedilen İncil ve tesirini incelemektedir. Katalog içinde teşhir edilen Kuran metinlerinin de özel yeri vardır ve bilhassa Lâtinceye tercüme edilmiş olanlara özel yer verilmiştir (n.100-104 arası). G. Vercellin tarafından, satırlar bir kataloğa fazla olacağı için, özel bir kitap olarak ayrı bir neşir düzenlenmiştir ve "Venedik ve arap harfleri ile basımın kaynağı" başlıklı bu eser 14 tane sergi malzemesi olan kitabın tavsifi ve kültürel etkinliği üzerinde durmuştur ve en son sunulan Tunuslu Hacı Ahmed tarafından yapılmış harita belirli bir çabanın devamıdır. Zengin bir kitabiyat eseri tamamlamakta ve basım çalışmalarını sonraki araştırmacılara aktarmaktadır (İtalya'da yapılan şarkiyat çalışmaları için bk. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 23 s. 453 vd., "İtalya. Şarkiyat çalışmaları bölümü").

Serginin düzenlendiği Biblioteca Nazionale Marciana, çok uzun bir geçmişi olan ve Hümanizma döneminin seçkin kişilerinden Kardinal Bessarione tarafından⁷ temeli atılmış ve sağladığı elyazmaları sayesinde burasının bir merkez olmasının yolunu açmıştır. Venedik kökenli araştırmacılar da bu malzemeyi asırların girdabından çıkarıp her bir nesil içinde daha da olgunlaştırmışlardır. Bu birikim, Venedik şehrinin bir kültür merkezi olmasına yol açmış, Marciana Kütüphanesi zenginliği aracılığı ile araştırmacıların ziyaretini sağlaması yanında, neşrettiği yıllığı da ilim âleminde ve ayrıca kitap üzerine araştırmalara her zaman yer verir. Nitekim, *Miscellanea*

⁶ Venedik şehri, kurulduğu tarihten itibaren Bizans İmparatorluğu'nun ileri bir karakolu ve Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan merkez durumunu hep sürdürdü, Bizans'ın yıkılışından sonra bu geleneği Osmanlı Devleti ile son gününe kadar devam ettirdi. Kitap ve bilgi yaratma merkezi olarak da meziyetini sürdürdü. Bu birikimin en güzel eseri: *Eredità dell'Islam. Arte islamica in Italia*, 1993, 519 sayfa. Türk âleminin ihmal edilmediği bu eser, alanında seçkin bir yer kazanmıştır. Venedik'in Doğu ile Batı arasında bir buluşma yeri sayılmasına armağan edilmiştir.

⁷ Hıristiyanlığın ortodoks mezhebinden olup, din adamı olmayı tercih eden bu zat, ilerlemiş yaşında katolik mezhebin intisap etmiş ve bir aralık Papalık makamına aday olmuş militan ruhlu biri idi. Hümanizma hareketinin seçkin kişilerinden biri olup, Türk âlemi aleyhine faaliyeti ile de isim yaptı. Kaleme aldığı eserler, topladığı yazma metinler sayesinde Venedik şehrindeki Marciana Kütüphanesi'nin çekirdeğini teşkil etti. Kütüphane idaresi de bu eşsiz payın hâtasını hep yaşadı. Metinde konu ettiğimin dışında: L.Labowsky, "Bessarione", *Dizionario biografico degli italiani*, c. 18, s. 686-696; Giacomo E. Carretto, "Bessarione e il Turco", *Bessarione e l'Umanesimo*, Napoli 1996, s. 261-269; Agostino Pertusi, *La caduta di Costantinopoli*, c. 1 Milano/Verona 1976, s. 52-53, 64-80, 214, 354.

Marciana diye devam ettirdikleri resmî organı için özel sayılara ve bu arada c. X-XI (1995-1996) yıllığı "Kitap" için tahsis edilmiştir (*Metodologia bibliografica ve storia del libro. Atti del seminario sul libro antico offerti a Dennis E. Rhodes, 397 sayfa*) ve ilk araştırma İnebahu deniz savaşına ve bu vesile ile Venedikte basılan eserlere ayrılmıştır (*La battaglia di Lepanto e la stampa popolare a Venezia. Studio bibliografico*) s.9-63. Kütüphaneye yakın bir geçmişte, kitap için bir sayı daha tahsis etti ise de tedarik etmem mümkün olmadı. Venedikliler daha evelden de matbaacıları ve özellikle: *Armeni, ebrei greci stampatori a Venezia, 1989*⁸ diye bir neşriyat gerçekleştirip üzerlerine düşeni yerine getirmişlerdi. Bu belirttiğim kitaplar ve onları olgunlaştıranlar, kitabın insanlık tekâmülû içindeki yerini çok iyi tespit etmişlerdir.

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

⁸ Sırasıyla Ermeni, Musevi, Yunan matbaacıların Venedik şehrindeki faaiyetine değinen bu eser, bir sergi kataloğundan öte, kitabın gerçek bir eposesidir. Şark âlemine ait boşluk G. Vercellin tarafından kaleme alınan eserden evvel şu araştırmada konu edilmişti: Angelo M. Piemontese, "Venezia e la diffusione dell'alfabeto arabo nell'Italia del Cinquecento", *Quaderni di Studi Arabi*, c. 5-6 (1987-1988) s. 641-653 ve ek 8 tablo. Venedik şehrinde basılıp da kütüphanelerde bulunmayan bir Kuran nüshası, yine bu şehirde bulunup, ilim âlemine, *Bibliofilia*, dergisinde tanıtıldı (G. Vercellin, dizine bk.)